

национален характер — българска литература! Просто, ясно като всяко откритие, при това обобщение на десетилетни мъки на критическото съзнание да свърже обрканите конци на сложни и опосредствувани връзки“ (с. 321).

Портретът на Боян Пенев е образец на творчески, марксистко-ленински подход към явленията на буржоазната литературоведска мисъл. Т. Жечев пише с пиетет за делото на този изключителен ерудит и най-крупен наш литературен историк: „Всичко, до което се докосва Боян Пенев, носи следите на неговия голям, своеобразен ум, на неговата тънка чувствителност, на неговата мощна творческа индивидуалност“ (с. 297). Дълбоко уважение у автора буди не само литературното дело, но и личността на Б. Пенев, неговата забележителна творческа воля, силата на неговия дух. Т. Жечев е твърде строг към слабостите на Б. Пенев като литературен критик. От дистанцията на времето е лесно да съдим неговите модни увлечения, естетизъм и доктринерство. Но нека не забравяме, че пораженията на критика Боян Пенев се коренят не само в ограничеността на буржоазния му мироглед. Те са и резултат на копнежа по високи духовни върхове. В полета си към тях неговият ум загубва връзката със земята и оттам започва лутането му в лабиринтите на болезнено-психологичното и мистичното. Но големите духовни стремежи на критика за мен лично винаги са смекчавали греховете му спрямо Вазов и Алеко, Яворов и Елин Пелин, спрямо „трезвия“ български реализъм. Защото колцина са българските културтрегери след него, които търсят такъв широк излаз за родната ни литература, които поставят пред нея като цел най-високите постижения на европейската литература? Не се ли ограничава съвременната ни литературна критика само до оценка на литературните факти? Тя като че ли се бои да надникне по-далеч от днешния ден.

Накрая няколко думи за езика и стила на книгата. Тончо Жечев не е привърженик на строгото академично писане, той обича да тегли думите на възни. При него словото се лее спонтанно, често в образни конструкции. Доколкото критиката е по средата между науката и изкуството, стилът на Т. Жечев определено клони към второто.

Съвременен настоящата книга прави впечатление със стремежа към точност и простота на изказа. Характеристиките от рода на следната: „У Вазов имаше твърде малко от разрушителния плам и твърде много от строителния нерв“, не са рядкост. Често след кратката обща характеристика следва образното ѝ разгръщане: „Взето в своята цялост, в Пен-

чо Славейковата линия има преди всичко жажда по доктрина, по обща мисъл. Тя беше своеобразен бунт на разума, на неудовлетворения ум против недълбокомислието на божата птичка, против простите, „безгрижни“ песнички, против чувствената, сетивна, пищна, а често и алогична страна на изкуството“ (с. 168).

„Литература и общество“ е една от зрелите творби на Тончо Жечев. Тя г представя като писател-гражданин с остро чувство за нуждите на нашия съвременен културен живот, с проникателен поглед за закономерностите и плодотворните тенденции в културното ни развитие. С категоричното поставяне на така важния и актуален за нашето общество проблем за традициите тази книга е израз на гражданска доблест, смелост и далновидност.

Цветанка Атанасова

„ВОЗНИКНОВЕНИЕ РУССКОЙ НАУКИ О ЛИТЕРАТУРЕ“

М., сб. издат. „Наука“, 1975, 464 с.

В последните години марксистически разработваната история на литературознанието все повече и повече се обогатява със сериозни научни трудове. Появата им е недвусмислено потвърждение на нарастващия интерес към методологията на литературознанието. Досегашните проучвания в тази област бяха предимно ориентирани към историята на литературната критика.¹ Рецензираният труд се отличава с целенасочено проникване и в областта на теоретическото литературознание, и в областта на историята на литературната история.

Значението на историята на литературознанието е обяснена достатъчно убедително и сравнително пълно от П. А. Николаев, отговорен редактор на изданието, поради което тук не е нужно да бъде защитавано правото на този вид разработки днес. Не ще бъдат обаче излишни някои съображения, с които ще бъде допълнено изложението на П. А. Николаев. Трудове по история на литературознанието са извънредно ценни

¹ Вж. „История русской критики XVIII—XIX веков“ от В. И. Кулешов, М., 1972; „Формирование марксистской литературной критики в зарубежных славянских странах, М., 1972; „Из истории на българската литературна критика“ от Г. Димов, изд. „Наука и изкуство“, 1968, и др.

не само като средство за възпитаване на етика у учения (те му напомнят, че науката не започва от него, както са склонни да си мислят някои начеващи учени), но и като опит на миналото. Важно е също така и това, че учените виждат в пътищата на развитие на науката, в нейната диференциация действието на закономерности, които не могат да бъдат пренебрегвани, без да предизвикат застой или заблуждение.

Все още съществуващата в практиката диференциация на литературознанието не е осъзната в подобаваща за науката степен, въпреки че са изписани много страници на тая тема.² Историята на литературознанието допринася в значителна степен за определяне на логическата структура на дисциплините му (като науки) и особено на предмета им като един от наукообразуващите фактори. Именно затова историческите трудове из областта на литературознанието не могат да не бъдат посрещнати със задоволство. Има и нещо друго: тези трудове развиват способността за историческо мислене, за съвременно разбиране на историзма в литературоведската наука: не като хронология на автори и произведения с посочване на причинно-следствените им връзки, а като съзнание за конкретно-историческите задачи и цели на науката и на изкуството и тяхната връзка, на зависимостта им от състоянието на обществото в определено време, както и на съответното въздействие върху него.

Изследванията из областта на история на литературознанието са извънредно актуални още и за това, че в тях винаги е налице един отбор на най-съществени постижения на учените от миналите столетия, за да бъдат използвани и включени в съвременното научно и художествено развитие. Преценени от такава позиция, те би трябвало да бъдат извършвани периодически, за да имат литературоведите пълна представа за състоянието на своята наука и за нейните перспективи. Разбира се, казаното не означава, че за-

² Д. Н. Овсянко-Куликовски обръща внимание на учените върху приноса на Александър Веселовски за разработката на „историческата поети а“; Виктор Максимович Жирмунски и П. Саулин дискутират около задачите на историческото литературознание и спецификата му, която не позволява да бъде смесвано с история на литературата. Л. Н. Тимофеев в едно издание по теория на литературата посочва същото, възникваща пред литературоведа, когато трябва да прокара раницата между литературознанието, изправено пред необходимостта да изучи съвременната литература, без да пренебрегва опита на миналото. Доклади на тая тема са изнасяни и на конгресите на славистите.

дачите на литературознанието ще бъдат определяни единствено от опита на миналото, без да се съобразени с изискванията на общественото развитие на определен етап и степен на неговото съществуване.

Идеите на литературознанието на миналото са проследени така, че да въвеждат в постепенното формиране на тази наука и в диференциацията на отделните й дисциплини: теоретическо литературознание, история на литературата и на литературната критика. Все със същата цел в самостоятелни раздели са изложени възгледите по основните принципи на литературознанието: историзъм, народност, съдържание и форма и др. Монографията завършва с преглед на системата от възгледи на В. Г. Белински, който е значително явление в руската наука за художествената литература. Нещо повече — с него започва нов етап на тази наука. И това е напълно естествено, като се знае какво въздействие оказва Белински не само в Русия, но и извън нея.

Навсякъде из книгата личи желание на авторите да разкрият връзката на литературната наука в Русия с опита на руската поезия, с което да обяснят и националното й съдържание. Разбира се, не са пренебрегнати и ония фактори, които са извън Русия, но са оказвали някакво влияние. А през миналия век са съществували трайни научни контакти със слависти от страни като Чехословакия, защото те са били в ред отношения водещи в проучванията на езика и литературата на славянските народности, поради което много учени като В. Григорович, И. И. Срезневски, П. Кепен и др. са поддържали оживена преписка или лични контакти с пражките слависти, а някои от тях, като Добровски и Шафарик, са били познати на всеки, интересувал се от историята и науката на славяните.

Авторите на монографичното изследване са избрали начин на работа, който им позволява да проследят всички познателни автори и произведения, допринесли нещо за развитието и утвърждаването на руската наука за художествената литература. Те следват хронологическата последователност и фактическа пълнота, отдавайки справедливо признание на заслугите на ония, които са успели повече от предходниците си или от съвременниците си. В това отношение те са успешни, защото следват успехите на самата литературна наука. Безспорна ценност имат страниците от раздела за методологическото развитие на руската литературна наука.

Резултатността на изследванията с исторически профил може да бъде преценена правилно в зависимост от постигнатите успехи при определяне на предмета, методите, задачите и систематиката на нау-

ката. Авторите на монографията са се съобразили с движението на научната мисъл. Платът на книгата им е избран така, че да дава представа, как се разширява обсеget ѝ. Налъже са страници, посветени на понятието „словесност“ и на времето на неговото установяване в практиката на литературознанието. Това понятие се нуждае от подробно изучаване, защото много време науката за художествената литература съществува под названието „история на словесността“ или „теория на словесността“.³

Понятието „словесност“ е въведено, за да изрази една концепция за творчество то на славянските народности. Именно затова то заслужава още по-обстойно разглеждане. Понеже е по-широко по обхват от понятието литература, науката за словесността е изучавала не само художествените произведения, но и научни съчинения, поради което е била подложена на диалектическо отрицание. Въпреки че се спират на въпроса за мястото и значението на словесността, която е в основата на литературознанието на XIX в., авторите на монографията не са взели пред вид, че това понятие обхваща в себе си и народното творчество. Вследствие на този тесен подход във отбеса им са останали значителни за времето си магистерски дисертации и проучвания на фолклора, имащи отношение към възникването и развитието на литературознанието. Литературната история в славянските страни започва с възгледа за художествената литература като процес и като дело на една народност. На словесността са гледали като на факт, който доказва творческият гений на славяните и ранността на произхода им. Именно затова не могат да бъдат отминати трудовете по словесност, когато се преценява и осмисля литературознанието.

Авторите на монографията следват навсякъде из книгата господствували в миналото представи за задачите и същността на литературната теория, история и критика и анализират постиженията в тези три области. На отделни места е изложено по-широко разбиране, вследствие на което проследяват мястото и значението и на текстологията, и на едичионната техника, и на библиографията. Преднина като че ли е дадена на едичионната техника.

³ Под то а название тя съществува и в България през XIX в и в пърите десетилетия на XX. Ра работват я именно като наука за словесността. В по-ново време Рене Век и Остин Уорън : книга а си „Теория на литературата“ прел ага а литературознанието да се върне към названието „теория на словесността“. В с ед ащата си книга „Основни понятия на критиката“ Р. Век избира друга насока и методо огия.

Едно по-обширно проследяване на библиографията, палеография, текстология и фолклористика би въвело в действащата в миналото закономерност в развитието на хуманитарните науки. Основното в труда е да бъдат набелязани в хронологически ред най-важните постижения из областта на литературната история, на теорията и на критиката. Те отделят съответното внимание и на съдържанието на основните понятия на литературознанието (историзъм, съдържание и форма, стил и др.), и на направленията в литературната наука. Именно по този път те са искали да очертаят възходящото движение на литературознанието и причините за превръщането му в съвременна наука.

В началните си прояви литературната наука е била съсредоточена около проблемите на класификацията на литературно-художествените произведения. Понятията за род и вид обхващат статиката на художествената литература, но с течение на времето въвеждат и понятието направление, което е предназначено да разкрие движението, развитието на художествената литература. Едно от достойнствата на монографията е сравнително пълното изложение на възгледите за типология на принципите, въз основа на които е била създадена. В това е несъмнено значимост на първите глави на книгата. Съвременната литературна наука е изправена пред необходимостта да изработи типология на художествената литература на днешния век и затова е особено навременно желанието да бъде проучен и осмислен опитът на предходниците, който може да предпази от грешки и да улесни разработката на класификацията на жанровото богатство.

Много страници са отделени и на стихознанието. Посочени са ония представители, които са утвърдили стихосложението и са допринесли за неговото новаторство. Указани са точно и времето, и принципите, и възгледите за стихосложението. Особено е подчертан принципът „стих и език“. Не са загубили и днес значението си за науката постановките за паузния стих, мненията за звуковата и ритмичната символика, разработена като въпрос за съдържанието и формата (ритъмът като съдържателна форма).

Авторите на монографията с право са отделили толкова голямо значение на руското стихознание. Руската художествена литература е изминала значителен път на развитие, съпроводен от сериозни проучвания. Стихознанието е достигнало до перспективни наблюдения. В неговата проблематика са обхващали: отношенията на език и стих, на стих и поезия и мн. др. Може да се твърди, че теорията на стихознанието, към която ние се придържа-

ме, е разработена в Русия и оттам е преминала у нас.⁴

*

В монографията на с. 92 е изказано мнение, че руската художествена литература е била осъзната от мнозина като ново явление още през 30-те—40-те години на XVIII в., но без посоченото време да е начало на възникване на литературознанието. Приведеното твърдение изисква да бъде определена постановката на авторите на монографията за науката. Те следват възгледа, че науката е станала факт, когато е бил определен предметът ѝ, когато в известна степен са били определени методологическите ѝ принципи. И не може да не бъде така. Руското литературознание е богато на явления, на разнопосочни търсения. Ето в обсега на прегледа попадат и естетическата, и историческата, а към края е набелязана като по-далечна изследователска перспектива културно-историческата школа и разнородните явления в нея, като психологическото направление с характерните му представители. Културно-историческата школа отдавна е подложена на научна критика заради методологическия ѝ плурализъм. И все пак от значение е да се има пред вид, че тя се заражда в недрата на филологията на XVIII в. и има видни представители. Ето защо историята на литературознанието в славянските страни не може да бъде пълноценна, когато бъдат проучени само отделните факти. В книгата са обхванати всички значителни представители на руската литературна наука. В отделните глави вниманието е съсредоточено върху идеите на учени, които следват постановките на господствувалото тогава филологическо литературознание. Особено характерна за тях е идеята за народността и за самобитността на славянските народи. Възгледите за народността са изложени в монографията, подчертана е връзката им с романтичното търкуване на принципа. И все пак се чувства необходимост този принцип да бъде изяснен като основополагащ за филологическото литературознание, тъй като от него произтича цяла система от възгледи за словесността. В статиите на Белински достатъчно пълно и убедително е изложено съдържанието на принципа за

народността. И затова нему следва да бъде отдадено заслуженото, като бъде преценено отношението му към съществуващите теории на словесността. Той е може би първият, който осъзнава, че науката за словесността не може да бъде повече съвременна с извънредно широкото търкуване на своя предмет. За това ни говори неговата статия за различието по обем на понятията: словесност, литература, писменост.

Интересни и принципино важни са също така мислите за В. Г. Белински като създател на историята на съвременната литература (с. 421). Той не се ограничава с отдавна миналата литература, но и с не по-малка научна убеденост следи проявите на литературно-художественото творчество на своята съвременност и въз основа на него разработва теоретическото литературознание и литературната критика като негово практическо приложение. Така той не само въвежда ново понятие, което усъвършенствува методологията на литературознанието, но и допринася извънредно много за повишаване на научната и обществената актуалност на тази наука. Това положение е особено ценно и днес, когато развитието на социалистическата художествена литература доведе до възникването на художествени явления от нов тип, непознат на далечното или по-близо минало.

Значението на труд като разглеждания не може да бъде сведено само до внимателното посочване на приноса на един или друг автор в сравнение с предходниците. Той е и в позицията, заемана от историята на литературознанието с оглед на съвременните изследвания или оценки на отделни постановки или създаденото от извърлите се автори. В този смисъл създателите на колективната монография са внесли съществен принос за уточняване на методите и значението на един или друг руски поет или литературовед. Творчеството на А. С. Пушкин е разглеждано с оглед на метода на поета. Широко разпространеното гледище за реализма на творчеството на А. С. Пушкин е уточнено, като са посочени подготовките на романтичния му поход за подготовката на реализма. Величието на Пушкин не е толкова в завършеността на неговия метод, колкото в развитието му към изкуство, трайно свързано с действителността на Русия. И наистина, като четем внимателно „Евгений Онегин“, считан за начало на руския реализъм като литературно направление, разкрива художественото развитие на неговия създател. В първите глави все още се долавя отзвукът на господстващата класицизъм, изразил в романа като образи из гръцката митология. В следващите глави и особено в последните те вече не намират място, защото народният

⁴ П. Сджаков, Н. Начов, Б. Ангелов със съвместен труд е по теоретическо литературознание, като изпозват като източник основно а произведенията на руски автори. Примерите от останалите европейски литератури са само допълнение. Учението за стихотворението е възприето от руските литературоведи, като са го допълвали с наблюдения и примери от нашата лирика.

живот на руските хора от началото на века и заел мястото, което му принадлежи и в изкуството.

В книгата има и известни недонясени места, които не обезсилват значението ѝ, въпреки че правят впечатление. Материалът е разположен по принципа на хронологическото и типологическото подреждане, поради което на няколко места авторите се връщат към едни и същи въпроси, макар и при различни представители на литературознанието: историзъм, стихосложение. Литературоведските материали често имат своеобразието и на литературна история, и на литературна критика, и на литературна теория. Ако те не бъдат разграничени, създава се впечатление за недиференцираност на науката. Такива мисли поражда статията на Жуковски „За баснята и за басните на Крилов“, която в същност е литературна критика, а не литературна история. Статията на Карамзин „За Богданович и неговите съчинения“ не е още литературна история, въпреки че литературните истории понякога се проявяват като автори само на статии.

И все пак монографията води читателите до извода, че някаква закономерност е налице и на нея литературоведът подчинява дейността си: когато фактите са малко или недостатъчно събрани и проучени, господствуват принципи и идеи, а когато идеите са определени и завладели умовете, тогава представителите на литературната наука се насочват към издирване на факти за тяхната подкрепа или проверка. Законът за историческото развитие на художествената литература, който разкрива връзката на история на литературата с история на обществото, се конкретизира в науката като връзка на историята на литературознанието с историята на художествената литература, доколкото последната е служила като обект на наблюдения и изводи.

Положително качество на монографията е, доколкото трудовете по история на литературознанието са и наукознание, че нейните създатели проследяват времето на въвеждане на едно или друго понятие и термин в литературознанието и какво значение е имал той в началната си употреба, какво е мястото му във формирането на тази наука. Това не означава възвръщане към методите на филологията от миналото столетие, а само издирване на фактите, представляващи момент от движението на науката към съответната висота. Като проследяват времето и авторството на ония, които въвеждат принцип след принцип, създателите на монографията изясняват и методологическите основи на литературознанието. Така за всеки става очевидно как и при какви условия се заражда една наука.

Трениаковски възприема понятието „индивидуален стил“. Неговото съдържание излага в „Предуведомление“ към издадената в 1751 г. повест на Джон Барклай „Аргенида“. В теорията на класицизма това понятие не е могло да получи разработка и разпространение, защото класицизмът отрича по начало свободата на индивидуалните изяви, противоречещи на установения ригоризъм (с. 52). Възникването на нови принципи на естетиката е предпоставка и за появата на нови термини, следователно и на нов подход, на който се дължи появата им.

Свършено правилно П. А. Николаев твърди, че в отделни моменти литературознанието и изкуствознанието превзхождат художествената практика в своето равнище и оказват нарастващо въздействие на нея. Следователно те не само обобщават, но и обуславят художествената практика за известно време. Опитът на миналото показва, че това е могло да стане само в марксистическа наука, която по начало е и прогнозираща. Но Маркс и Енгелс, когато очертават особеностите на социалистическото изкуство, както те си го представят, говорят за шекспиризуване, което е вече указание, че се основават на художествената практика. Така е и в случаите, когато литературознанието в научното си равнище изпреварва художествената практика.

Известно разяснение и обосноваване изисква изказаното мнение, че литературознанието се формира в средата на XIX в. В монографията са изложени извънредно много факти, потвърждаващи продължителността на този процес. Ето защо посоченото време може да се вземе само в зависимост от някаква промяна на възгледите за художествената литература. А до тях не се достига изведнъж, нито пък направо с теоретическото литературознание. Твърдението, че на границите на 20-те години на XIX в. руското литературознание изживява криза (с. 167), говори за по-ранно съществуване на литературна наука, която при това в 20-те години се домогва до нови принципи и насока. Това може да се тълкува в смисъл, че принципите на науката за словесността са измествали ограничените възгледи на миналото.

Прегледът на труд из областта на история на литературознанието подтиква към осмисляне на принципите, на които се създава тази наука. Опитът на литературознанието от миналото може да се оценява с понятията на миналото и на съвременността. Художественото произведение е единство на съдържание и форма. Как литературоведите са разбирали тези понятия за нас е важно да знаем, при все че не всякога можем да приемем тяхното съдържание за достатъчно или приемли.

во от съвременен гледище. От позициите на своето време и общество един литературовед е могъл да бъде прогресивен и дори изпреварващ другите литературоведи. История на литературознанието изпълнява предназначението си, когато тя ни дава възгледите на миналото за художествената литература в тяхната хронологическа последователност и причината за смяната им.

В литературната наука са изказвани много и разнородни мнения, в които прозира неудовлетвореност от състоянието на нейните резултати или принципи. В това е естествен изстрем за развитие. Най-често обаче те са продиктувани от желанието да мотивират появата на нова насока в литературознанието, както е направил това А. И. Белецки в предговора към руското издание на книгата на М. Фраенфелс, за да обоснове предимствата на психологическата поетика. Историята на литературознанието предлага възможност да се намери точното място на всеки автор и труд в процеса на развитието столетия наред на една наука.

Създателите на монографията се движат в позната насока на историците на литературознанието, следвайки традиционните жалони, от които най-известни са Аристотел, Хораций, Боало, Дидро, Хердер. Има обаче и друга насока, за която П. А. Николаев твърди с несъмнено право, че историзмът на В. Г. Белински, своеобразно изразен в културно-историческата насока на Пипин и Тихонравов и в сравнително-историческата методология на Ал. Веселовски, получава принципно ново, истински научно качество в категориите на марксистко-ленинската литературна наука. Тя не следва да завършва с Белински, а да започва от него следващото по-високо проникване в принципите и методологията на литературната наука.

Без съмнение тази задача сполучливо се решава и в недалечно бъдеще нейните успехи ще бъдат видими за всички, защото се използва опитът на мнозина литературоведи-марксиста, измежду които и на първите дейци на литературознанието, проявили се в периода на Великата октемврийска социалистическа революция и десетилетията, последвали след победата ѝ. В усилията да се създаде марксистска история на литературознанието и българските литературоведи дават и ще дават своя ценен принос.

Никола Г. Николов

„VERTEIDIGUNG DER MENSCHHEIT. Antifaschistischer Kampf und Aufgaben der sozialistischen Gesellschaft in der multinationalen Sowjet literatur und in Literaturen europäischer sozialistischer Länder“. Herausgegeben von Edward Kowalski. Akademie-Verlag, Berlin, 1975, s. 721.

Честуваната неотдавна тридесетгодишна от разгрома на немския фашизъм и края на Втората световна война даде повод за задълбочен размисъл върху всеобхватното и трайно значение на тези събития, които бележат важна цезура в историческия летопис на нашата епоха. Актуална необходимост бе извършването на многостранен, задълбочен анализ на онези факти от интернационалния литературен процес, които имат връзка в идейно-тематично отношение с борбата на народите срещу фашизма, когато негов идеологически център бе хитлеристка Германия. Колективният научен труд „Защита на човечеството. Антифашистката борба и строителството на социалистическото общество в многонационалната светска литература и в литературите на европейските социалистически страни“, издание на Академията на науките в Берлин, ГДР, под главната редакция на Едвард Ковалски, е реален принос в стремежа да бъде дадена обстойна равностойна на постигнатото от няколко социалистически национални литератури в областта на творческото пресъздаване на епичните борби на народите срещу фашизма. Този труд, резултат на обединените усилия на редица видни учени и на академичните литературни институти в Москва, Берлин, Прага, Братислава, София, Букурещ и Люблина, е ярък пример за нарастващото научно сътрудничество между социалистическите страни. Както се изтъква в предговора към книгата, тя е един сборник, съдържащ многогостранни изследвания върху редица важни проблеми, които биха могли да бъдат обобщени в няколко кръга, например за международното значение и отговорността на социалистическите литератури, за антифашистките традиции в тях, за ролята на социалистическите литератури в световния литературен процес. Важно значение се отдава и на философския проблем за диалектичката връзка между националното и интернационалното в литературата на социалистическите страни. Сбор-